

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРУПИ КУРСАНТІВ

П. С. Носов

Херсонська державна морська академія, pason@ukr.net

Постановка проблеми у загальному вигляді. Згідно з психологічними параметрами, група курсантів закладу вищої освіти (ЗВО) Міністерства науки і освіти України є навчальною групою, до складу якої входить 20-25 осіб, котрих об'єднує суспільна мета та спільна навчально-професійна діяльність. Навчально-професійна діяльність є тривалою у часі і сприяє виникненню стійких безпосередніх взаємин, які мають стійке емоційне забарвлення.

Група курсантів є особливим різновидом первинного трудового колективу, діяльність якого значною мірою зумовлюється статутом ЗВО, який закладає підвалини формування особистості майбутнього фахівця. Важливе значення має складність та суперечливість самого вікового відтинку курсантів, на якому відбувається перехід від ранньо-юнацького способу життєдіяльності до дорослого. Курсанти ЗВО є майбутніми офіцерами, що спрямовані на суспільно значущу діяльність з опанування морської професії. У психологічному вимірі на даному віковому етапі, а саме у віці 17–22 роки, акцентуємо увагу на формуванні у курсантів здатності до саморегуляції та самовдосконалення. Солідарні з дослідниками, що саморегуляція є необхідною умовою професійної самореалізації молоді особистості. За такого тлумачення окресленої проблематики, активізується потреба в самовдосконаленні мотивації, афективно-вольової сфери, характеру, що сприяє опануванню громадянськими цінностями [1].

Зауважимо, що на кожному віковому етапі домінує визначений провідний вид діяльності. Такий провідний вид діяльності визначально впливає на психічний розвиток і формування особистості. Якщо для підліткового віку провідною є інтимно-особистісне спілкування – встановлення взаємовідносин з однолітками, то для ранньої юності і зрілого юнацького віку має ключове значення – навчально-професійна діяльність.

Навчально-професійна діяльність у морському закладі вищої освіти відзначається особливим характером. Особливість полягає у тому, що курсанти морської академії не тільки здобувають фах, а й водночас несуть службу. Службова діяльність морських курсантів наповнена перипетіями непередбачуваних навчально-професійних ситуацій.

Беручи за приклад освітній процес Херсонської державної морської академії (ХДМА), вважаємо за необхідне підкреслити, що майбутні фахівці морської справи повинні володіти компетенціями, комплексом знань, умінь, навичок та елементами способу дії як у передбачуваних, так і екстремальних ситуаціях службової діяльності [4]. У психологічному вимірі, службова діяльність є динамічною системою, що регулює взаємодію суб'єктів (моряків) з учасниками морської діяльності, яка може спричинити не тільки фізичні травми, але й відчутні морально-психологічні втрати.

Виклад основного матеріалу. Окреслимо деякі психологічні виміри групової динаміки групи курсантів. Навчання у ЗВО триває чотири роки – бакалаврська програма. Перший курс є адаптацією курсантів до нових умов. Адаптація першокурсників є провідною психологічною детермінантою навчально-професійної діяльності. Відомо, що адаптація представляє собою два взаємопов'язаних процеси: акомодацию і асиміляцію [2]. Сутністю акомодации є забезпечення функціонування першокурсників у відповідності до властивостей оточення. Акомодация є складовою адаптаційного процесу, тобто її ми вважаємо пристосуванням. Для курсанта першого року навчання це має важливе значення. Асиміляція через процеси інтеріоризації та екстеріоризації виконує операційне навантаження в адаптаційному процесі. Для курсантів першого року навчання вона менш значуща, ніж акомодация. А вже на другому і третьому курсах асиміляційні процеси стають превалюючими. Зазвичай, у першокурсників виникають протиріччя між звичайними формами поведінки і статутними вимогами. Ці протиріччя є запорукою професійної дисципліни. Оскільки, у першокурсників, ще немає достатньо глибокого усвідомлення сутності останніх, тобто статутних вимог. Вертикальна та горизонтальна

субординація, спільне виконання навчально-професійних завдань, морська практика, значно впливають на змістові психологічні виміри поведінки та стилю життя молодих моряків. У той же час, соціально-психологічну адаптацію тлумачимо як опанування курсантами певного соціально-психологічного статусу, оволодіння тими або іншими соціально-психологічними рольовими функціями. Зазначимо, що соціально-психологічна адаптація може виступати і як засіб психологічного захисту особистості молодого курсанта. Через неї послаблюються або усуваються внутрішні психічні напруження, дестабілізаційні стани, які виникають під час взаємодії курсантів між собою, з офіцерами, з командирами.

Дослідники звертають увагу на такі чинники, які впливають на психосоціальну сферу курсантів і є актуальними у контексті нашого дослідження: регламентація всіх видів взаємин, яка передбачає жорстку субординацію, як по вертикалі, так і по горизонталі; входження в малу військову групу, встановлення міжособистісних взаємин, засвоєння статутних рольових функцій і узгодження з груповими очікуваннями [5]; оволодіння груповими нормами поведінки, формування відповідного їм стилю взаємин [3].

На першому курсі констатуємо, що психологічний вимір окреслений адаптаційними процесами, у той же час особистісні новоутворення є також значущими і переходять на другий план. В цей період, для них тільки створюються умови для виникнення.

На другому курсі значно зростають навчально-професійні, спортивні та суспільні досягнення курсантів. Вони звикають до регламентації своєї діяльності і здатні сприймати останню як природну і об'єктивну реальність, як оправдану необхідність. У групах курсантів другого року навчання складається визначена і доволі чітка внутрішньогрупова ієрархія та формуються мікрогрупи. У кожному взводі є три відділення, а в кожному відділенні командир. Стиль і зміст діяльності командира стає більш чіткішим, набуває рельєфного виразу. Саме на цьому курсі відбувається ідентифікація курсантами себе з майбутньою професією. Зазначимо, що лідерство і боротьба за нього, у

групах курсантів є потужним інструментом подальшого розвитку і самовираження курсантів групи. На другому курсі, нами помічено, що визначаються активісти, ядро взводу, ізольовані, порушники навчально-професійної і службової дисципліни. Групові динамічні процеси курсантських груп другого року навчання стабілізуються, порівняно з першим, знижуються психічні напруження та конфліктність в міжособистісних взаєминах.

Дослідження феномену ціннісно-орієнтаційної єдності показало, що 30% респондентів важливого значення надають групі якостей, що характеризують ставлення до себе. Саме на другому курсі цей показник найвищий, що зумовлено ретрансляцією навчально-виховного процесу. Курсанти усвідомлюють себе як цінність. Винятково важливим моментом у процесі індивідуалізації другокурсників є намагання бути ідеально представленими перед своїми товаришами по службі. Здійснюється діяльна трансляція своєї індивідуальності, інтенсифікується пошук осіб в групі, які можуть забезпечити оптимальну персоналізацію [3, с. 208].

Третьокурсники чітко усвідомлюють необхідність продовжувати навчання у морському ЗВО, готують себе до морської практики (судноводіння та ін.). Курсантські групи переживають зміни структурного характеру, а водночас і ті, що змінюють психологічні параметри їхнього первинного колективу. Знову професіоналізація виходить на перший план. Курсанти більше уваги приділяють спеціальним дисциплінам. Спостерігаємо, що курсанти з високим соціальним статусом виступають організаторами різних заходів – як навчально-професійного напрямку, так і розважально-пізнавального. Третій курс є завершальним етапом стабільного функціонування мікрогруп та їх лідерів.

На четвертому році навчання курсанти вже майже сформовані фахівці. Їх професійному самоусвідомленню особливо сприяє стажування на майбутніх робочих місцях. Групові динамічні процеси на четвертому курсі набувають зниження, почасти мають формальні ознаки. Якщо на третьому, ми констатували стабільність у курсантських діадах та тріадах, то на четвертому є

суттєві зміни. Курсант четвертого року навчання – є сформованим морським офіцером. Додамо, що особливості соціально-психологічного клімату курсантського колективу на четвертому курсі, визначають ті мікрогрупи, які мали стабільний характер діяльності впродовж другого-третього років навчання.

Висновки. Аналізування результатів психологічних вимірів функціонування групи курсантів приводить нас до таких узагальнень: міжособистісні взаємини формуються не тільки в процесі безпосередньої взаємодії і спільної діяльності курсантів, але й через їх особистісне ставлення до навчально-професійної діяльності, інших курсантів, до самих себе; адаптація першокурсників є важливим і складним соціально-психологічним процесом, перебіг якого позначається на особливостях динаміки міжособистісних взаємин групи курсантів; персоналізація зумовлена ретрансляцією освітнього процесу, що допомагає курсантам усвідомити себе як цінність, у нерозривному сприйнятті цінності інших учасників; соціально-психологічний клімат визначає специфіка діяльності груп на другому-третьому роках навчально-професійної діяльності.

Література:

1. Попович І. С. Мотиваційний компонент соціально-психологічних очікувань. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. К., 2011, т. XIII, ч. 4. С. 290–297.
2. Попович І. С. *Оптимізація розвитку соціально-психологічних очікувань у студентській групі*. Херсон: ВАТ «ХМД», 2013. 204 с.
3. Попович І. С. Феномен ціннісно-орієнтаційної єдності в групі курсантів. *Проблеми заг. та пед. психол.* К. 2002. Т. IV. Ч. 5. С. 203–209.
4. Nosov P.S., Ben A.P., Nosova H.V., Novikov V.I. Model of distribution of attention the navigator while carrying the navigational watch. *Науковий вісник Херсонської державної морської академії: науковий журнал*. Херсон: Херсонська державна морська академія, 2019. № 2 (21). С. 26-34.

5. Popovych I. S., Blynova O. Ye. Research on the Correlation between Psychological Content Parameters of Social Expectations and the Indexes of Study Progress of Future Physical Education Teachers, *Journal of Physical Education and Sport*. 2019; 19(3), 847-853. DOI:10.7752/jpes.2019.s312